

The Moral and Educational Effects of the Arba'een Walk with an Emphasis on Family

Marzieh Varmazyar / Assistant Professor, Department of Education, Lorestan University. Iran.

Received: 2024/02/07 - Accepted: 2024/06/01

varmazyar.m@lu.ac.ir

Abstract

The normal pilgrimage of Imam Hussein and his pilgrimage on foot or during Arba'een are all emphasized in religious traditions. The Arba'een ceremony, which has been common in Iran and other countries for several years, is the result of paying attention to the contents of these hadiths and pondering and reflecting on them. Considering the different characteristics of this ceremony, which are obtained by looking at facts and empirical observations, different aspects of this walk can be discussed. By explaining the main individual and social characteristics of this ceremony, including practical training, spiritual experience, purposefulness, lightness, difficulty of travel, organizational work, reception and hospitality, the presence of all classes of people and the like, the present article aims to infer the moral and educational effects of the Arba'een ceremony. It mainly focuses on family and explains the connection between family and Arba'een walk. Undoubtedly, each of the above-mentioned characteristics can independently have numerous educational advantages for families and lead to individual, family and social growth and advancement and pave the way for the creation of an apocalyptic utopia. Offering role models, spiritual peace, familiarity with values, transformation and self-development, strengthening beliefs, serving others, love, sense of responsibility, tolerating others, reducing attachments, enthusiasm, increasing tolerance, patience and contentment, teaching the Islamic lifestyle with regard to generosity, charity, self-sacrifice, guest and host etiquette, empathy and convergence, unity and altruism, etc. are among the mentioned characteristics.

Keywords: Arba'een, ethics, education, effects, family.

نوع مقاله: ترویجی

زمینه‌های اخلاقی – تربیتی پیاده‌روی اربعین با تأکید بر خانواده

varmazyar.m@lu.ac.ir

مرضیه ورمزیار / استادیار گروه معارف دانشگاه لرستان، ایران.

پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۲

دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۸

چکیده

زیارت امام حسین علیه السلام، زیارت امام علیه السلام به شکل پیاده و زیارت امام علیه السلام در اربعین هر سه در روایات دینی موضوعیت داشته و مورد تأکید هستند. مراسم اربعین که چند سالی است در ایران و دیگر کشورهای جهان رونق گرفته، محصول توجه به مضامین این احادیث و تعمق و تأمل در آنهاست. با توجه به ویژگی‌های مختلف این مراسم که با نظر به واقع و مشاهده تجربی به دست می‌آید می‌توان زمینه‌های مختلف این پیاده‌روی را به گفت‌وگو نشست. مقاله حاضر می‌خواهد با تبیین ویژگی‌های عمده این مراسم، اعم از ویژگی‌های فردی و اجتماعی همچون آموزش عملی، تجربه معنوی، هدفمندی، سبکبالی، دشواری سفر، کار تشکیلاتی، پذیرایی و مهمان‌نوازی، حضور همه اقشار مردم و نظایر آن، زمینه‌های اخلاقی تربیتی مراسم اربعین را با محوریت بحث خانواده که رسالت اصلی این نوشتار است، از قلب آن ویژگی‌ها استنباط نماید و به تبیین پیوند میان این دو بپردازد. بی‌شک هر کدام از آن ویژگی‌ها می‌تواند به‌طور مستقل، زمینه‌های تربیتی متعددی را به‌ویژه در خانواده هموار نماید که رشد و اعتلای فردی، خانوادگی و اجتماعی در گرو همین بسترسازی‌ها محقق خواهد شد و زمینه را برای ایجاد مدینه فاضله آخرالزمانی فراهم می‌نماید. الگوپذیری، آرامش روحی، انس با ارزش‌ها، تحول و خودسازی، تقویت اعتقادات، خدمت به دیگران، محبت، احساس مسئولیت، تحمل دیگران، کم شدن تعلقات، شور و نشاط و آمادگی در لحظه، بالا رفتن آستانه تحمل، تجربه صبر و رضا، آموزش سبک زندگی اسلامی در سخاوت، انفاق، ایثار، آداب مهمان و میزبان، همدلی و همگرایی، وحدت و نوع‌دوستی و... از آن جمله است.

کلیدواژه‌ها: اربعین، اخلاق، تربیت، زمینه‌ها، خانواده.

مقدمه

بخش اخلاق و تربیت تحلیل و بررسی نماید تا زمینه‌ها را استخراج نماید. اهمیت بحث تا آنجاست که در صورت تبیین درست زمینه‌ها و تقویت آنها، می‌توان به دستاوردهای ارزشمندی دست یافت. تأکید می‌شود سخن از زمینه‌هاست و نه دستاوردها. زمینه بحثی پیشینی و دستاورد پسینی است. بنابراین بی‌تردید تقویت زمینه‌ها بر رشد و قوت دستاوردها اثرگذار خواهد بود. از سوی دیگر، اجتماع اربعین صرف‌نظر از معنای دقیق خانواده که در پی می‌آید، با اندک تسامحی در معنا، یک اجتماع خانوادگی است، ضمن اینکه خود نیز متشکل از خانواده‌های شرکت‌کننده در این حماسه است. در این نوشتار، خانواده محوریت دارد. همچنین به مناسبت بحث، به برخی سؤال‌های فرعی همچون آداب مهمان و میزبان کدام است؟ نیز پاسخ داده می‌شود.

در زمینه دستاوردها، مقالاتی البته نه کاملاً جامع نوشته شده، و لیکن در خصوص زمینه‌ها که عنوان این نوشتار است، چنین نیست و مقاله‌ای مشاهده نمی‌شود. این امر، مهم‌ترین وجه امتیاز این نوشتار است که به شکل نسبتاً جامعی به این موضوع پرداخته شده است. بحث در حوزه خانواده، وجه امتیاز دیگر این نوشتار است.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. تربیت

تربیت، دگرگون کردن گام به گام و پیوسته هر چیز است، تا آنجا که به انجامی که شایسته آن است، برسد (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ق، ص ۱۸۴). در تعریف متقدمان آمده است: «پیری باید که او را راهنمایی کند، اخلاق بد از وی بستاند و به در اندازد و اخلاق نیکو به جای آن نهد» (غزالی، ۱۳۵۸ق، ص ۸۷) و در تعریف متأخران، تربیت، پرورش دادن استعدادهای درونی و بالقوه است تا به فعلیت برسد و با ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنها، متربی به حد اعلائی کمال خود برسد (مطهری، ۱۳۸۳، ص ۴۳؛ صناعی، ۱۳۷۸، ص ۱۳). تربیت را رشد نیروهایی که درخور پیشرفت و تعالی‌اند و ریشه در سرشت آدمی دارند، نیز تعریف کرده‌اند. در این تعریف، برداشتن موانع رشد استعدادها و از میان بردن آنچه نیروهای گوهرین آدمی را از اعتدال باز می‌دارد راهکار سلبی و پرورش جسم و جان از راه تغذیه سالم و آموزش علم و دانش راهکار ایجابی آن است (رفیعی، ۱۳۸۸، ص ۹۷).

زیارت امام حسین علیه السلام در روز اربعین، مورد تأکید فراوان و از علامات مؤمن برشمرده شده است (طوسی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۱۱۳). اگر چه زیارت حضرت فی‌ذاته، خود، مشمول اجر و ثواب وافر (طوسی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۴۱) و در حدیث معادل زیارت خداست (صدوق، ۱۳۶۸، ص ۸۵؛ ابن قولویه، ۱۴۱۷ق، ص ۲۷۸). امام صادق علیه السلام در کلامی ما را به زیارت حضرت امر می‌نماید و بر دعوت همراهانمان به آن نیز تأکید دارد، آن را باعث افزایش عمر، رزق و زندگی سعادت‌مندانه می‌داند و از همه مهم‌تر آنکه مرگ شهادت را برای زیارت حضرت حسین علیه السلام بشارت می‌دهد (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۴۳۰). از همه اینها که بگذریم زیارت حضرت به شکل پیاده هم مورد تأکید است. بنا بر نقل روایات، در اولین قدم گناهان انسان بخشیده می‌شود و مورد تقدیس ملائکه است تا به جوار مضجع حضرت شرفیاب شود و چون رسید، خداوند او را مورد خطاب قرار می‌دهد که: «هر آنچه می‌خواهی بخواه تا به تو بدهم» (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۴۳۹) و به نقل شیخ مفید، برای هر قدم، حسنه نوشته می‌شود (مفید، ۱۴۱۴ق، ص ۳۰). سخن در زیارت حضرت و کیفیت و زمان آن تا آنجاست که بابتی در احادیث و روایات شیعی به این امر اختصاص داده شده است (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۴۰۹ و ۴۳۷).

پیاده‌روی اربعین را در عصر حاضر بنا بر اذعان و اعتراف همه کسانی که شاهد زیبایی‌های حاکم بر آن بوده‌اند، می‌توان صحنه کوچک یا نمای فشرده‌شده‌ای از مدینه فاضله امام عصر علیه السلام از جهت تجلی ارزش‌ها و رشد فضیلت‌ها دانست. همچنین با توجه به آنکه این پیاده‌روی، عمدتاً متشکل از اجتماعات خانوادگی است، نمی‌توان فواید پر بار آن را در جهت رشد و کمال خانواده‌ها و همچنین استحکام آن انکار کرد. از این رو، اگر خواهان درک حکومت امام عصر علیه السلام و تحقق آن مدینه فاضله آخرالزمانی هستیم، آن مدینه‌ای که همه جهان دوستدار درک و تحقق آن هستند، ضروری است در تقویت و گسترده‌سازی این اجتماع، قدم برداشت که تقویت آن، تقویت ارزش‌ها و فضیلت‌هاست. این نوشتار، با تبیین ویژگی‌ها اعم از فردی و اجتماعی آغاز می‌شود تا از درون آن، به سؤال اصلی آن پاسخ داده شود. زمینه‌های اخلاقی تربیتی اربعین با تأکید بر خانواده کدام است؟ نویسنده با استفاده از شواهد تجربی و تحلیل و بررسی آنها در بخش ویژگی‌های اربعین، می‌خواهد ظرفیت هر کدام از این ویژگی‌ها را در

۱-۲. اخلاق

اخلاق در معنای مشهور خود، به ساحت نفس مرتبط است و به صفات پایدار درونی نفس آدمی تلقی می‌گردد که موجب صدور افعالی متناسب با آنها بدون نیاز به تأمل و تکلف است (ابن مسکویه، ۱۳۷۱، ص ۵۱؛ طوسی، ۱۳۶۰، ص ۱۰۱؛ جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۹، ص ۱۷). گاهی در تعریف متأخران، علاوه بر صفات و ملکات، رفتارها، هم دارای صبغه ارزشی بوده و در حوزه اخلاق قرار می‌گیرند (مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ص ۱۸۵) و گاهی به عنوان عامل ایجادکننده خلق، آن را مهم می‌دانند (سبحانی‌نیا، ۱۳۹۲، ص ۴۰-۴۱).

نکته: در رابطه میان اخلاق و تربیت نیز باید گفت: اگرچه در گذشته اخلاق و تربیت را به‌گونه‌ای تعریف می‌کردند که گویا با هم همپوشانی از نوع رابطه تساوی دارند، اما امروزه با توجه به آنچه در اصطلاح تربیت و اخلاق آمده و پیش از این گذشت، تربیت اعم از اخلاق است.

۱-۳. اربعین

اربعین با معنای عدد چهل، تنها در خصوص امام حسین علیه السلام و در چهلمین روز بعد از شهادت وی استفاده می‌شود که مصادف بیستم ماه صفر است (طوسی، ۱۴۱۱ق، ص ۷۸۷). در این روز جابرین عبدالله انصاری برای زیارت امام حسین علیه السلام وارد کربلا شد (مفید، بی‌تا، ص ۴۶). وی اولین زائر مزار شریف آن حضرت است. در این روز زیارت اربعین، مستحب و از نشانه‌های مؤمن برشمرده شده است (طوسی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۱۱۳).

۱-۴. خانواده

خانواده نهادی است که بر پایه ازدواج زن و مرد شکل می‌گیرد و با تولیدمثل توسعه می‌یابد. این نهاد اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است. از این جهت قرآن برای تأسیس و تحکیم آن و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای مهمی دارد (محمدری‌شهری، ۱۳۸۷، ص ۱۱؛ سالاری‌فر، ۱۳۹۰، ص ۲؛ بستان، ۱۳۹۴، ص ۴).

۲. ویژگی‌های پیاده‌روی اربعین و زمینه‌های متنوع

حاصل از آن

این ویژگی‌ها را می‌توان در دو بخش فردی و اجتماعی بیان کرد:

۲-۱. ویژگی‌های فردی

۲-۱-۱. آموزش عملی

بر اساس آنچه در واقع، از پیاده‌روی اربعین قابل مشاهده است و به روایت همه آنان که در این مسیر قدم برداشته‌اند، این مراسم، میدان عمل است. همه مشغول کار و در صحنه حاضر هستند. آنجا محل تذکرات و توصیه‌های زبانی نیست. گویا هر کس مسئولیت خود را می‌داند و در عالی‌ترین شکل ممکن در حال انجام آن است. یکی از مصداق‌های بارز و کامل تحقق حدیث معصوم علیه السلام که مردم را با غیر زبان خود به ارزش‌ها دعوت نماید، صحنه پیاده‌روی اربعین است (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۷۸).

آثار تربیتی و اخلاقی این ویژگی عبارت است از:

الف. الگوپذیری، اثرپذیری و ماندگاری رفتار و عمل

با دقت در اولین ویژگی این سفر که آموزش عملی بود و گذشت، می‌توان به الگوپذیری و به تبع اثرپذیری و ماندگاری رفتار و عمل اشاره کرد. در احادیث به دعوت به‌خوبی‌ها از طریق عمل و نه گفتار تأکید شده است (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۷۸) و از این جهت آموزش عملی در این سفر، می‌تواند زمینه الگوپذیری را به مؤثرترین وجه به وجود آورد، به ویژه اگر والدین نیز در این جریان این سفر، در این امور مشارکت داشته باشند می‌توانند این زمینه‌ها را تقویت نمایند.

۲-۱-۲. تجربه معنوی

سفر تجربه است و در آن بسیاری حقایق تجربی را می‌توان دریافت نمود (بیهقی، بی‌تا، ج ۷، ص ۱۰۲). خاصیت تجربه، وضوح و عینیت یافتن آن حقیقت در نفس آدمی است؛ زیرا از جنس حضور و درک مستقیم است. از آنجا که پیاده‌روی اربعین نیز یک سفر معنوی است، از این رو، بسیاری ارزش‌های معنوی که از آن سخن خواهیم گفت، در وجود انسان شفافیت و تجلی می‌یابد؛ زیرا انسان به جهت میل فطری به رشد و کمال، استعداد کافی برای ظهور این ارزش‌ها را دارد (صدرالمتألهین، ۱۳۷۵، ص ۳۱۵) و اربعین زمینه این رشد و تجلی را فراهم می‌آورد.

آثار تربیتی و اخلاقی این ویژگی عبارت است از:

الف. آرامش روحی و توجه به لذات روحی

خاصیت تجربه‌های معنوی، آرامش معنوی است و چون انسان در پی

ناهمواری از او دید، به عشق آن معشوق محبوب تحمل نماید و اگر ناهمواری به او رسید، آن را مرتفع کند به جهت احساس مسئولیتی که نسبت به زائر و عاشق کوی حسین دارد. اینجا همه خودها و منیت‌ها محو می‌شوند و آنچه موضوعیت دارد، حسین است. خانواده شایسته‌ترین و بایسته‌ترین فضا برای ایجاد محبت، خدمت و احساس مسئولیت است که مسافران این سفر، این حقایق را به طور ملموس و شفاف تجربه می‌کنند و آموزش می‌بینند.

۴-۱-۲. سبکبالی

فراهم آوردن مقدمات سفر از لوازم ضروری آن سفر است که بدون آن، سفر با دشواری همراه و گاهی غیرممکن می‌شود، لیکن این سفر با بقیه سفرها فرق دارد و با وجود اینکه زمان نسبتاً قابل توجهی را به خود اختصاص داده است، اما سبکبالی از شرایط ویژه آن است. هرچه سبک‌تر و چالاک‌تر، بهتر و هموارتر. میزبان در معامله با حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام، فوق طاقت، شرط میزبانی به جا آورده و سنگ‌تمام گذاشته است. نیازی به ره‌توشه در این مسیر نیست. علاوه بر اینها این پیاده‌روی طولانی و مستمر، برای نیل به آن مقصود عظیم جز با سبکبالی جمع نمی‌شود، و الا دست‌وپا گیر می‌شود و از سرعت حرکت انسان به سوی معشوق می‌کاهد. آثار تربیتی و اخلاقی این ویژگی عبارت است از:

الف. کم شدن تعلقات، شور و نشاط و آمادگی در لحظه (بودن در حالت آماده باش) هرچه انسان در فرایند یک سفر سبک‌تر باشد، شور و نشاط او بیشتر است؛ زیرا در بند تعلقات همراه نیست تا برای او مانعی ایجاد کند و سد راه شود. او هر لحظه آماده است، چون زود خود را جمع و جور می‌کند و آمادگی برای حرکت نمی‌خواهد. خانواده‌ها گاهی به دلیل انبوه این تعلقات، از سفرهای مختلف به‌ویژه معنوی که می‌تواند دستاورد عظیمی برای فرزندان‌شان داشته باشد باز می‌مانند یا نشاط و آمادگی کافی برای سفر ندارند. تجربه این سفر، می‌تواند برای آنها زمینه سفرهای معنوی سبک را فراهم آورد و آنها را از بند حمل بار سنگین و دشواری سفر نجات بخشد.

۴-۱-۳. سختی‌ها و دشواری‌های راه

طولانی بودن سفر، پیاده‌روی و امکان تاول زدن و جراحت پاها و زانو، استراحت کافی نداشتن، حضور کودکان و سالمندان، بیماری،

آرامش است، بسیار طبیعی است که بخواهد این تجربه را تکرار کند و تکرار تجربه، توجه به لذات روحی را به همراه دارد. دنیای مدرن امروز و سبک زندگی غربی بیش از گذشته، نیاز به مؤلفه‌هایی همچون آرامش، انس با ارزش‌ها، توجه به لذات روحی و... در خانواده‌ها می‌طلبد که این سفر معنوی می‌تواند با هزینه بسیار کم، چنین رهاوردهای گران و ارزشمندی را برای خانواده‌ها به ارمغان آورد.

ب. انس با ارزش‌ها، تحول و خودسازی و تقویت اعتقادات

از سوی دیگر، در این تجربه، ارزش‌های انسانی و اخلاقی همچون خدمت، محبت، صبر و... به منصفه ظهور می‌رسد و انسان مأنوس با این ارزش‌ها می‌شود. انس با فضایل، خود عامل مهمی در تحول و خودسازی است. ضمن اینکه مقصد، محبوب و معشوق این سفر، امام است. مسافر این راه بداند یا نداند و معرفت نسبت به او داشته باشد، یا نداشته باشد، بسیار اتفاق می‌افتد که در جریان این سفر، این مهم، بر وی روشن شود و معرفتش افزایش یابد. امامت از اصول اعتقادات شیعه است. از این جهت این مسئله ارزشمند بوده و اهمیت فراوان دارد.

۳-۱-۲. هدفمندی

خیل مشتاقان و عاشقان در این سفر، هم هدف، رو به قبله آمالشان که حسین بن علی علیه السلام است، پیش می‌روند. آنها بعد از وجود که در آن با هم اشتراک معنوی و وحدت دارند، در هدف نیز مشترک هستند و مقصدشان، دستیابی به آن ضریح مقدس در سرزمین کربلا است که فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله را چون نگینی دربر گرفته است. اگرچه دسترسی به ضریح و زیارت، یک سنبل است برای نمایش وصال به محبوب حقیقی و در مرتبه بالاتر و عالی‌تر به نوعی بیعت با مقام عظمای ولایت است که در راه دفاع از دین خدا، خود و همه خاندان و اصحابش در خاک و خون غلتیدند تا اسلام زنده بماند. آن خاندان گرامی و پر عظمتی که زنان مکرمه‌شان و دختران عزیزشان اسیر شدند و بر آنها جسارت‌ها رفت تا احکام خدا بر زمین نماند.

هدفمندی، زمینه خدمت، محبت و احساس مسئولیت در برابر دیگران را به وجود می‌آورد؛ زیرا آنکه مقصد خود را می‌داند و معشوق خود را می‌شناسد و از همه اینها بالاتر به مقام امام خود معرفت دارد، دوست دارد به کسی که به سوی این مقصود، این محبوب و معشوق و این امام در حرکت است، محبت و خدمت کند و حتی اگر

آثار تربیتی و اخلاقی این ویژگی عبارت است از:

الف. تقویت روحیه تعاون؛ ب. اعتماد به نفس و خودارزشمندی
کار گروهی و تشکیلاتی (نهج البلاغه، ۱۳۸۷ق، خطبه ۳۱)، زمینه تعاون و همکاری را ایجاد می‌کند که در اسلام بسیار ارزشمند است (مأنده: ۲). مهم نیست که چه خدمتی ارائه می‌شود، مهم این است که من به قدر توان و طاقتم می‌خواهم کمک کنم. اینکه حتی من کمترین هم می‌توانم خدمت کنم، حس خودارزشمندی و اعتماد به نفس را افزایش می‌دهد. آنجا که همسران یا والدین این خدمت‌دهی را بیاموزند، و بلکه بالاتر، از خود ارائه دهند و فرزندان را هم سهیم نمایند، این حس به مراتب افزایش می‌یابد.

۲-۲-۲. پذیرایی و مهمان‌نوازی

به قدری این ویژگی اربعین برجسته و ممتاز است که اگر هیچ گفته و نوشته نشود، ذره‌ای از عمق معنا کم نمی‌شود، بلکه چه بسا چون به قلم آید، عظمت کار تنزل یابد. حقیقت این است که میزبان زائر امام حسین علیه السلام به معرفت ویژه‌ای در این باب دست یافته است که گاهی بنا بر نقل متواتر، به مهمان خود ملتسانه به نشستن بر سفره پذیرایی که فراهم آورده، صرف‌نظر از اینکه آن پذیرایی از چه جنسی باشد، اصرار دارد تا حضرت نام او را جزء خادمان این راه ثبت نماید (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۴۸۰). شاید این معرفت، در پی شهوداتی که در عالم معنا برایش اتفاق افتاده یا برکت ملموسی که در زندگی او واقع شده به وجود آمده است یا نتیجه عشق حقیقی به همراه عمل در این درگاه است که امام حسین علیه السلام آن را به معرفت خودش منتهی کرده است.

آثار تربیتی و اخلاقی این ویژگی، عبارت است از:

الف. آموزش سخاوت، انفاق و ایثار در سبک زندگی اسلامی

سخاوت و بالاتر از آن، بذل و بخشش از مال خود به دیگران، به‌ویژه اگر آن دیگران زائر امام حسین علیه السلام باشد (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۹، ص ۴۲۹؛ ج ۱۴، ص ۴۸۰)، بلکه در بهترین شکل، اینکه انسان خودش و خانواده‌اش نیاز داشته باشد و در عین نیاز، دیگران را ترجیح دهد (حشر: ۹)، بهترین مصداق در سبک زندگی اسلامی است.

ب. آداب مهمان و میزبان

آشنایی با آداب مهمان و میزبان که یکی دیگر از این زمینه‌ها در این بخش است. در سبک زندگی اسلامی به‌طور ویژه مورد توجه است

نداشتن وسیله کافی در حد دلخواه جهت راحتی، منزل از قبل آماده نشده و عدم اطلاع و ابهام از وقایع در راه و بسیاری مطالب از این دست، می‌تواند دشوار بودن این سفر را به تصویر کشد. اگرچه همچنان که پیش از این گفته شد نورانیت این سفر، وحدت هدف، عشق به محبوب و مقصد، تعاون و همکاری، کمک و خدمت‌رسانی‌های مختلف، میزبانی فوق العاده و... این مؤلفه را کم‌رنگ می‌نماید، لیکن حقیقت آن است که هم‌سفران همگی هم‌عقیده و هم‌سلیقه نیستند، سفر کوتاه و آسان نیست. امکان مرضی به جهت جمعیت، تغذیه و مسائل بهداشتی وجود دارد. مدیریت زمان و مکان در اراده و اختیار انسان نیست. همراهان و به‌ویژه خردسال و کهنسال می‌تواند مشکل‌آفرین باشند.

آثار تربیتی و اخلاقی این ویژگی عبارت است از:

الف. بالا رفتن آستانه تحمل، شکوه و گلایه نداشتن و تجربه صبر، تسلیم و رضا

دشواری‌های سفر که از آخرین ویژگی‌های سفر نورانی اربعین در حد ظرفیت این نوشتار است، می‌تواند به عشق نیل به معشوق که امام حسین علیه السلام است، آستانه تحمل انسان را بالا برد و فرصتی برای تجربه صبر ایجاد نماید. به‌ویژه که انسان می‌بیند خیل مشتاقان این سفر با همین دشواری‌ها، دست و پنجه نرم می‌کنند و گلایه‌ای از شرایط موجود ندارند؛ زیرا می‌دانند این دشواری‌ها در مقابل آن سرمایه و گوهری که به دست می‌آورند، هیچ نیست (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۵۵۸ و ۵۶۰).

۲-۲-۲. ویژگی‌های اجتماعی

۲-۲-۱. کار تشکیلاتی و گروهی (خدمت‌رسانی گروهی)

در این تجربه معنوی که هدفمندی و بلکه بالاتر وحدت هدف، از مؤلفه‌های خاص آن است، گروه‌های مختلف برای مدد‌رسانی به مسافران در ابعاد مختلف بسیج می‌شوند و فعالیت‌های گروهی دارند. نوع کار، میزان زحمتی که دارد و اینکه چه مسئولیتی بر عهده هر کسی نهاده شده است، موضوعیت ندارد، بلکه آنچه مهم است و در رأس امور واقع است این است که به زائر کوی دوست خدمتی شده باشد که خدمت به او، خدمت در خیمه‌گاه حضرت حسین علیه السلام است (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۱۹۳).

۳) بهره‌مندی از فراهم‌شده موجود: مهمان می‌بایست همچنان که در آداب اسلامی آمده است از آنچه در حد بضاعت میزبان فراهم آمده است، بهره برد (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۶ ص ۲۸۳؛ نیشابوری، ۱۴۱۵ق، ج ۲ ص ۱۰۵۳) و از گله و شکوه بپرهیزد. رفتار او در این باره در تعامل با میزبان به‌گونه‌ای باشد که او گمان نماید بهترین پذیرایی موجود را انجام داده است. اگر به هر علتی نوع خاصی از پذیرایی میزبان، مثلاً غذایی که فراهم نموده را نمی‌پسندد و به مذاق او خوش نمی‌آید، در رفتار بروز ندهد. همواره این مهم را مدنظر داشته باشد که به‌زعم و عقیده میزبان این بهترین پذیرایی، بلکه همه بضاعتش است و اهتمامش بر این بوده برای زائر امام حسین علیه السلام ذره‌ای کم نگذارد.

۴) عدم بی‌توجهی و غفلت از میزبانان به‌ظاهر فقیر با پذیرایی اندک: قطعاً همه میزبانان از جهت سطح توانایی جسمی، روحی، سلیقه‌ای و ذوقی و به ویژه مالی شبیه هم نیستند و نمی‌تواند پذیرایی شبیه هم و در سطح عالی ارائه دهند و چه‌بسا اختلافات قابل توجهی در این زمینه مشاهده شود. از این‌رو، لازم است، مسافران این سفر نورانی به‌عنوان مهمان، این مهم را مدنظر داشته باشند و در انتخاب نوع میزبان یا پذیرایی فقط جانب سطوح عالی را نگیرند، بلکه توجه به قشرهای مختلف، به‌ویژه ضعیف و فقیر داشته باشد، چه‌بسا پذیرایی با اخلاص یک فقیر مورد قبول امام حسین علیه السلام افتد. آنچه در این بین معیار پذیرش عمل است، نیت خالصانه است (صدوق، ۱۳۸۶ق، ج ۲، ص ۵۲۴) و نه عناوین عدمی که در این عالم بهره از حقیقت ندارند.

۵) مساعدت در همه ابعاد پذیرایی به علت وجود مهمانان فراوان و احتمال نبود هزینه کافی برای میزبان: بر مهمان این سفر شایسته و بلکه بایسته است با توجه به جمعیت فوق تصور زائران از سرتاسر جهان و مدت زمان نسبتاً قابل توجه این سفر، چنانچه این توانایی را دارد که به میزبان مساعدت رساند، این مهم را به انجام رساند. مساعدت‌های مالی و مادی و معنوی فراوان می‌توان تصور نمود که در این زمینه کارگشاست. آنچه در این سفر اصالت دارد، زیارت امام حسین علیه السلام محبوب است و هر کس بتواند برای تحقق این مقصد، خدمتی ارائه دهد. نباید دریغ بورزد، خواه از اهالی آن زمین پاک و مطهر باشد که از آن به میزبان یاد می‌شود، خواه زائری باشد که به قصد زیارت، پا به آن سرزمین می‌گذارد و عنوان مهمان می‌یابد. مصادیق این مساعدت به نسبت آدم‌ها و توان و استعدادشان متفاوت است. این مساعدت را می‌توان به اشکال دیگری، همچون احترام و

(حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۲۴، ص ۲۷۹). از آنجا که مهمانی و میزبانی جزء لاینفک این سفر است و می‌تواند زمینه‌های تربیتی قابل تأملی را برای همگان، به ویژه خانواده‌ها فراهم آورد. بسیار شایسته و بلکه بایسته است که برخی آداب این سفر در مقابل میزبان بیان شود. البته این بحث، خود نوشتار مستقلی می‌طلبد، لیکن در حد ظرفیت این نوشتار، به اندک مواردی از جهت اهمیت بحث پرداخته و بسنده می‌گردد. از آنجا که به گواه همه آنها که این سفر نورانی را تجربه نموده‌اند، میزبان در این باره سنگ‌تمام گذاشته و حق مطلب را بسیار فراتر از آنچه باید فراهم آورده است، از پرداختن به وظایف میزبان جهت جلوگیری از اطاله نوشتار صرف‌نظر می‌شود و به طرح برخی از مهم‌ترین وظایف مهمان در مقابل میزبان بسنده می‌شود.

۱) قدردان و شکرگزار بودن: مهمان این سفر در هر حال باید قدردان و شکرگزار باشد. او نیک می‌داند که مسافران این راه کم نیستند و میزبان به عشق امام حسین علیه السلام، همه آنچه که در توان داشته در طبق اخلاص گذاشته و تقدیم نموده است. میزبان، آداب ضیافت را آن‌گونه به جا آورده که مهمان را به تعجب واداشته است. از سهمیه سال خود و همسر و فرزندان برای مهمانان این سفر، کنار گذاشتن، خانه‌اش را در اختیار مهمان نهادن و خود در حیات منزل یا خارج آن استراحت کردن، اصرار به مهمان برای بردن او به خانه خود و از سفره‌اش غذا خوردن، لباس او را شستن، پای مهمان را ماساژ دادن، برای او سایه شدن جهت اذیت نشدن در آفتاب و بسیاری موارد از این دست که انسان را به‌شدت به شگفتی وامی‌دارد، بخش اندکی از آن همه مهرورزی و مهمان‌نوازی است. به نظر می‌رسد قدردانی و سپاسگزاری، کمترین کاری باشد که یک مهمان می‌تواند در مقابل این همه لطف و محبت داشته باشد.

۲) توقع نداشتن: مهمان این سفر نباید انتظار داشته باشد که هر آنچه دلش خواست و به هر کیفیتی که طلب نمود، میزبان برایش فراهم نماید (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۱۳۵؛ کلینی، ۱۳۶۵، ج ۶ ص ۲۸۱). او باید بپذیرد که در هر حال هیچ جایی انسان راحتی و آسایش خانه خود را ندارد و همه امکانات، همه جا هموار و میسر نیست. چه رسد در این سفر که از جهات مختلف شرایط ویژه دارد و چنین انتظارات و توقعاتی هرگز معقول به‌نظر نمی‌رسد، ضمن اینکه شواهد معتبر در حد تواتر و بالاتر از تواتر، مهمان‌نوازی میزبان را به اثبات رسانده است.

آثار تربیتی و اخلاقی این ویژگی، عبارتند از:

الف) همدلی، همگرایی و وحدت؛ (ب) نوع دوستی و احترام حضور همه اقشار از هر نژاد، ملیت، دین و آیین و چه بسا صرف نظر از دین، از هر مدل و تیپ شخصیتی و ظاهر متفاوت با عقاید و سلیقه‌های گوناگون از زن و مرد، پیر و جوان و حتی کودکان و نوجوانان، نشان می‌دهد همه به سوی یک هدف و به عشق رسیدن به یک محبوب در حرکت‌اند و مهم‌ترین زمینه‌ای که فراهم می‌آورد، همدلی، همگرایی و وحدت است که احترام و نوع دوستی را به ارمغان دارد.

حضور همه اقشار، فرصت بسیار خوبی برای گفت‌وگوها و نشست‌هاست تا در آن حقایق تبیین شود. بدیهی است که این گفت‌وگوها و نشست‌ها، تشریفات رایج را ندارد و هر کس به میزان تخصص و بهره‌ای که از معرفت دارد، آگاهانه و خردمندانه به این امر می‌پردازد و مجاهدانه در راه جهاد تبیین (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۰۰/۱۲/۱۹ و ۱۴۰۱/۱۰/۱۹) قدم برمی‌دارد. تعامل و ارتباط دو سویه، دستاورد این حرکت است که قابل انکار نیست. این گفت‌وگوها اگر در بستر خانواده به معنای خاص در این سفر واقع شود، بسیاری ابهامات روشن و بسیاری سوالات در اذهان افراد خانواده پاسخ داده می‌شود، گذشته از همه اینها، تعامل و ارتباط دو سویه همسران، والدین و فرزندان که روان‌شناسان همواره بر آن تأکید دارند، تقویت و ترقی می‌یابد.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار ابتدا ویژگی‌های این سفر در دو بخش ویژگی‌های فردی و اجتماعی تبیین شد. سپس از قلب آن ویژگی‌های به دست آمده، زمینه‌های متعددی استنباط گردید که هر کدام، در پی آن ویژگی آمده است. توجه به چند نکته در این زمینه، ضروری است:

- ویژگی‌ها بر اساس شواهد و تجربه‌های متواتر بررسی و تبیین شده، بنابراین متین و مستند است.
- هر ویژگی، بسترهای متعددی را به‌طور مستقل فراهم آورده که در خلال این نوشتار به‌طور دقیق از هم متمایز و منفک و به دقت و تفصیل تبیین شده است.
- این نوشتار با تأکید بر خانواده و رشد و تعالی آن، بحث را در پیش گرفته است.

خدمت به مهمانان دیگر یا توجه و اهتمام به مسائل بهداشتی و پاکیزگی بدنی و محیطی و دیگر خدمات ارائه داد.

۶) اذیت نکردن میزبان و به تکلف نیانداختن وی: آزار و اذیت دیگران حرام است و در اسلام مشمول حق الناس است (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، ص ۱۲۵ و ۳۰۴). آنجا که این دیگران، میزبان شوند، این امر نیازمند دقت بیشتری است و اگر به‌عنوان میزبانی که به شکل افتخاری دارد از زائر اباعبدالله الحسین علیه السلام پذیرایی می‌کند، این مراقبت احتیاط دوچندانی می‌یابد. ممکن است برخی در جریان این سفر فراموش نمایند که خود سفر، فی‌نفسه نیاز به هزینه دارد و محدودیت‌هایی می‌آورد و در اثر لطف مردم آن دیار گمان کنند، باید بدون متحمل شدن کمترین هزینه و محدودیتی، در کمال راحتی و آسایش باشند و همین امر سبب اذیت و آزار میزبان و به تکلف انداختن وی باشد (قمی، بی‌تا، ج ۱، ص ۳۳۸؛ صدوق، ۱۳۶۲، ص ۱۸۹).

۷) احترام و محبت در همه ابعاد: احترام و مهرورزی با میزبان و مهمانان دیگر، از مهم‌ترین آداب این میزبانی است که ابعاد گسترده‌ای دارد. هر آنچه بتواند اسباب آرامش و آسایش میزبان و مسافران را فراهم آورد از گفتار، رفتار و عمل، به نوعی احترام و محبت است و بر اساس توان و استعداد، مصادیق آن فراوان و بسترش آماده است. بسته به نیت، همت و روحیه اخلاقی و جهادی افراد است.

۸) مراعات زمان سفر: در نهایت، در حد ظرفیت این نوشتار، زائر کوی دوست به سمت مقصد محبوب باید توجه به زمان مهمانی داشته باشد تا برای میزبان این سفر اسباب زحمت و اذیت نباشد. با توجه به جمعیت فوق‌تصور مهمان در این سفر، توجه به این مهم که در روایات ما از آداب مهم میزبان و مهمان است، ضروری است (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۲۴، ص ۳۱۴).

۲-۲-۳. حضور همه اقشار

همه اقشار مردم در این سفر نورانی و در این تجربه روحانی سهیم هستند. مرد و زن نمی‌شناسد، کوچک و بزرگ ندارد، پیر و جوان می‌آیند. از تیپ‌ها و شخصیت‌های گوناگون، از ملت‌ها و ملیت‌های مختلف، از رنگ و نژاد متفاوت، از عقاید و سلاقی و بلکه از ادیان مختلف؛ زیرا حسین علیه السلام سرور آزادگان جهان است و برای اعتلای دین و مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی به شهادت رسید. شهادتی مظلومانه که عمق قلب تاریخ را شکسته و جگر زمانه را سوزانده است. عشق به حسین علیه السلام رمز نمی‌شناسد (ابن قولویه، ۱۴۱۷ق، ص ۳۲۸).

منابع

- نهج البلاغه (۱۳۷۸ق). تصحیح صبحی صالح. قم: هجرت.
- ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۴۱۷ق). کامل الزیارات. بی‌جا: الفقه‌آه.
- ابن مسکویه، احمد بن محمد (۱۳۷۱). تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق. قم: پیدار.
- بستان، حسین (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بیهقی، احمد بن حسن (بی‌تا). سنن الکبری. بیروت: دارالفکر.
- بیانات رهبر معظم انقلاب، در: khamenei.ir
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۹). فلسفه اخلاق با تأکید بر مباحث تربیتی. قم: معارف.
- حراملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۰۴). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دارالعلم.
- رفیعی، بهروز (۱۳۸۸). آراء دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن. قم: سبحان.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۹۰). خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی. تهران: سمت.
- سبحانی‌نیا، محمدتقی (۱۳۹۲). رفتار اخلاقی انسان با خود. قم: دارالحدیث.
- صانعی، سیدمهدی (۱۳۷۸). پژوهشی در تعلیم و تربیت. مشهد: سناباد.
- صدرالمآلهین (۱۳۷۵). مجموعه رسائل فلسفی. تصحیح و تعلیق حامد ناجی. تهران: حکمت.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۶۲). النخصال. قم: جامعه مدرسین.
- _____ (۱۳۸۶ق). علل الشرایع. نجف: مکتبه الحیدریه.
- _____ (۱۳۶۸). نواب الاعمال. قم: شریف رضی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۲ق). مکارم الاخلاق. قم: شریف رضی.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۵). تهذیب الاحکام. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- _____ (۱۴۱۱ق). مصباح‌المتجهج. بیروت: فقه الشیعه.
- طوسی، نصیرالدین (۱۳۶۰). اخلاق ناصری. تصحیح و تنقیح مجتبی مینوی و علیرضا حیدری. تهران: خوارزمی.
- غزالی، ابوحامد (۱۳۵۸ق). احیاء العلوم. مصر: مکتبه مصطفی البابی الحلبی.
- قمی، شیخ عباس (بی‌تا). سفینه البحار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۸۷). تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث. ترجمه حمیدرضا شیخی. قم: دارالحدیث.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۸). فلسفه اخلاق. تهران: چاپ و نشر بین‌الملل.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۳). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا.
- مفید، محمد بن محمد بن نعمان (۱۴۱۴ق). المزار. بیروت: دارالمفید.
- _____ (بی‌تا). مسار الشیعه. بیروت: دارالمفید.
- نیشابوری، مسلم بن حجاج (۱۴۱۵ق). صحیح مسلم. به کوشش محمد سالم. بیروت: دارالکتب العلمیه.

- آموزش عملی، تجربه معنوی، هدفمندی و هم‌افقی، سبکبالی و دشواری و سختی سفر برخی ویژگی‌های فردی و کار تشکیلاتی و خدمت‌رسانی گروهی، پذیرایی و مهمان‌نوازی، حضور همه اقشار و نظایر آن، از جمله ویژگی‌های اجتماعی پیاده‌روی اربعین است.

- از جمله زمینه‌های تربیتی و اخلاقی این ویژگی‌ها در بخش فردی، می‌توان به الگوپذیری، اثرپذیری و ماندگاری عمل زمینه‌های حاصل از آموزش عملی، لذت معنوی و آرامش روحی، انس با ارزش‌ها و تحول و خودسازی از تجربه معنوی، کمک و خدمت به دیگران، محبت، احساس مسئولیت و تحمل دیگران از هدفمندی، کم شدن تعلقات، شور، نشاط و آمادگی در لحظه از سبکبالی و بالا رفتن آستانه تحمل، گله نداشتن، تجربه صبر، رضا و تسلیم از دشواری‌های راه اشاره نمود. همچنین در بخش ویژگی‌های اجتماعی نیز می‌توان تعاون، اعتماد به نفس و خودارزشمندی از کار تشکیلاتی و خدمت‌رسانی گروهی، آموزش سبک زندگی اسلامی در سخاوت، انفاق، ایثار و آداب مهمان و میزبان از پذیرایی و مهمان‌نوازی، وحدت، همدلی و همگرایی، نوع‌دوستی، احترام و فرصت‌نست و گفتمان برای تبیین حقایق را از حضور همه اقشار نام برد.

- کیفیت این استنباط و رشد و تعالی خانواده در سایه این بسترسازی‌ها در خلال مباحث این نوشتار در هر بخش روشن می‌شود.

- به دلیل اهمیت آداب مهمان و میزبان و اهتمام فوق‌العاده میزبان در این سفر، در ویژگی پذیرایی و مهمان‌نوازی در بخش ویژگی‌های اجتماعی سفر پیاده‌روی اربعین، به طور اختصاصی به هشت مورد از آداب آن اشاره شد.